

DOLNÍ VĚSTONICE – PAVLOV

Druhé, aktualizované vydání

Jiří A. Svoboda

DOLNÍ VĚSTONICE – PAVLOV

Místo: jižní Morava
Čas: 30 tisíc let

ISBN 978-80-85088-49-6

První moderní lidé a poslední neandertálci

V současné době obývá povrch naší planety jen jediná lidská populace – *Homo sapiens*. Díky převratným terénním objevům, učiněným během posledního čtvrtstoletí v Africe, Asii, Austrálii i v Evropě, díky zapojení celé řady spolupracujících vědeckých disciplín a v atmosféře neustálých diskusí, které na toto „žhavé“ téma probíhají na mezinárodních sympoziích, krystalizuje postupně nová teorie o našem původu. Podle tohoto scénáře jsme všichni potomci malé, anatomicky moderní skupiny rodu *Homo*, která před více než 200 tisíci lety obývala Afriku. Byla to populace úspěšná, která svůj sídelní prostor rozšiřovala nejprve v tropických pásmech jižní Asie a Austrálie a poté, před 50–30 tisíci lety, pronikala v několika vlnách také do chladných a suchých pásem tehdejší Evropy a severní Asie. Tady však narazila nejen na drsné klima ledové doby, ale také na svérázné a silné domorodce – neandertálce (*Homo neanderthalensis*).

Každého, kdo se vydá mírně zvlněnou krajinou na sever od Dunaje směrem k Moravské bráně, upoutá nápadně vypnutý hřbet Pálavy. Archeologická a antropologická naleziště na svazích vápencového hřebene představují v evropském měřítku jeden z nejvýznamnějších sídelních areálů, jaké moderní *Homo sapiens* v Evropě vytvořil – jakési okno do života před 30 tisíci lety.

Archaické kultury – možní předchůdci gravettienů ve východním Středomoří. Přechodný protoaurignacien či „fumanien“ (šedý ovál) a následný gravettien (velký ovál), rozvíjející podobnou technologii výroby kamenných nástrojů. Dolní Věstonice leží v jeho středu, mezi kulturními centry západní a východní Evropy.

Homo neanderthalensis

Homo sapiens

Naše populární literatura mluví o „lovcích mamutů“, evropská archeologická literatura o paleolitické kultuře *gravettienu* (podle francouzského skalního přechodu La Gravette) a ta moravská konkrétněji o *pavlovienu* (podle obce Pavlov). Pod příkrovem vápnitých spraší, které sem větry ledové doby později navály, se uchovaly půdorysy sídlišť, ohniště, zbytky dílen, doklady výroby a kosterní odpad z masité potravy. Mezi nejcennější objevy patří kostry samotných lidí, doklady nových technologií, které použili právě zde vůbec poprvé, a konečně i umělecké předměty dokládající jejich estetické cítění.

Avšak své kultury, nejprve aurignacien a poté gravettien, si anatomicky moderní populace, migrující v několika vlnách podél Dunaje hlouběji do nitra našeho kontinentu, nepřinesly ani z tropické Afriky, ani z klimaticky mírného Středomoří. Jejich kultura je projevem dokonalé adaptace na chladné podmínky nového prostředí, do něhož tito příchozí pronikli. A není vyloučeno, že se na jejím vzniku podíleli také vymírající neandertálci, které tu ještě zastihli.

Objevují se Dolní Věstonice, Pavlov, Milovice

Když dnes vyslovíme jméno Dolní Věstonice, vybaví se nejprve lokalita číslo I, kterou proslavil už Karel Absolon a jeho nejslavnější nález – Věstonická venuše. V absolonovském pojetí se tehdy na svazích Pálavy rozkládalo jediné veliké megasídliště, „diluviální Pompeje“. V současné době rozlišujeme na katastrech Dolních Věstonic, Pavlova a Milovic celý komplex gravettských sídlišť, zhruba stejně starých a vnitřně propojených podle nějakého funkčního klíče.

Přestože občasné zmínky o nálezech obrovských „předpotopních“ kostí v okolí Mikulova můžeme v literatuře sledovat až k roku 1659, ještě před stoletím vydávala naleziště pod políčky a vinohrady na svazích Pálavy jen drobné nálezy fosilních kostí a kamenných „nožičků“ či „pazourků“. To bylo v době, kdy na Moravě už proběhly velké výzkumy sesterského loveckého areálu v Předmostí u Přerova a výkopy v moravských jeskyních. Takže při výzkumu Dolních Věstonic byly dobré šance využít zkušeností získaných jinde a vyvarovat se chyb, které s sebou přinášel živelný výzkum, nedostatek přesné dokumentace a následné roztříštění nálezů do soukromých sbírek. Brněnští archeologové-amatéři oslovili nejprve věhlasného vídeňského badatele Josefa Bayera, avšak Bayer je před amatérismem na tak perspektivním a dosud prakticky nedotčeném nalezišti varoval. Od roku 1924 začal v Dolních Věstonicích každoročně a systematicky pracovat Karel Absolon, a to poprvé jménem oficiální domácí instituce – Moravského zemského muzea.

Až do roku 1938, kdy Dolní Věstonice zabrala německá armáda, ohromil Absolon tehdejší svět celou sérií unikátů. Není to jen plastika Věstonické venuše sama o sobě (objevená hned v roce 1925), ale především princip její výroby, tedy znalost vypalování hlíny už v tak hluboké minulosti. A k četným keramickým plastikám, které zobrazovaly lidi i zvířata, se připojily další umělecké miniatury, tentokrát řezané z mamutích klů. Nové objevy Absolon zúročil v našem i zahraničním tisku a v úplnosti je veřejnosti předvedl na brněnském výstavišti, v rámci speciální expozice *Anthropos* – dnes na ni navazuje moderní výstavní pavilon v pisáreckém parku. Novátorská byla ostatně celá Absolonova koncepce. Nešlo už o sbírání „pazourků“ ani „venuší“, nýbrž o rekonstrukci života dávného sídliště a jeho praobyvatel. Svým přístupem položil Karel Absolon základy moravské paleoetnologie.

Světového významu Dolních Věstonic si byli vědomi i němečtí okupanti a holandský archeolog Assien Bohmers, kterého nominovali do vedení výzkumu. Bohmers pokračoval ve výzkumu ještě v době, kdy německá armáda již stála na Kavkaze a u Stalingradu. Následky války byly pro celé naleziště tragické, protože část unikátních nálezů převezaných na zámek v Mikulově zničil požár, jenž zachvátil zámek na samém konci války v dubnu 1945. Věstonická venuše však zůstala spolu s dalšími uměleckými unikáty v Brně, a tím zkáze unikla.

Den 13. VII. 1925 je zapsán zlatým písmem v historii Věstonic, kdy byla vykopána dnes světoznámá soška diluviální tělnaté ženy, známé jako Věstonická venuše I.

Karel Absolon

Ihned po skončení války začaly vedoucí osobnosti československé archeologie hledat optimální strategie dalšího výzkumu v Dolních Věstonicích. Vedení postupně přebíral Archeologický ústav, začleněný od roku 1953 do struktury Akademie věd, a tato instituce v tom úspěšně pokračuje dosud. Dalším novým rysem se stávala také systematictější spolupráce mezi více institucemi a mezi dílčími obory, především přírodovědnými, které měly k výzkumu Dolních Věstonic co říci. V roli vůdčího badatele vystřídal Absolona na několik desetiletí Bohuslav Klíma. Výzkumy rozšířil z Dolních Věstonic I na nově objevené lokality Pavlov I a II. Shromáždil nové kolekce drobných uměleckých plastik, řezb a ozdob, objevil také první rituální hroby ženy a muže.

Až do té doby měly výkopy pod Pálavou charakter systematických, vědecky projektovaných odkryvů, avšak v osmdesátých letech uplynulého století se situace změnila. Když vrcholila výstavba novomlýnských vodních nádrží pod našimi nalezišti, spraš pro sypané hráze se těžila na dvou nových, tehdy ještě jen tušených nalezištích, která posléze dostala označení Dolní Věstonice II a Milovice I. Vzhledem k postupu těžby tam záchranný archeologický výzkum probíhal ve velkých plochách a pod časovým tlakem, což vyžadovalo spojení sil archeologů. Tehdy jsem se zapojil do výzkumů Bohuslava Klímy v Dolních Věstonicích, zatímco výzkum v Milovicích vedl Martin Oliva z Moravského zemského muzea. Úsilí archeologů bylo v roce 1986 korunováno objevem věstonického trojhrobu a o rok později následoval další objev – hrob muže.

V roce 1995 vzniklo v rámci Archeologického ústavu Akademie věd České republiky na místě původní terénní základny v Dolních Věstonicích nově koncipované Středisko pro paleolit a paleoetnologii. Vedle komplexního zpracování a zveřejnění do té doby shromážděných nálezů provádí Středisko další terénní výzkumy na známých i nově objevených nalezištích v regionu (Dolní Věstonice II, IIa, III, Pavlov II, VI, Milovice IV). Kulturní vrstvy gravettienu totiž i nadále odkrývá a ohrožuje nejen nová výstavba, budování kanalizace, terénní úpravy, ale i náhodné situace, jako byl například v roce 2009 propad silnice do zapomenutých sklepů pod obcí Milovice. Také rozvíjející se věda a aplikace nových přírodovědných metod vyžadují otevírat profily těchto nalezišť, ověřovat jejich význam a odebírat vzorky pro nové analýzy. Středisko pro paleolit a paleoetnologii provádí výzkumy též na srovnatelných nalezištích, v jeskyních a skalních převisech v České republice i v zahraničí. Vědecké výsledky jsou od roku 1994 publikovány v ediční řadě *Dolnověstonické studie*, která zatím čítá 22 interdisciplinárně koncipovaných svazků.

Regionální muzeum v Mikulově zřídilo v roce 1979 ve starém radničním domě v Dolních Věstonicích expozici, jež tyto výsledky předvedla veřejnosti. V roce 1997 byla expozice nově realizována, ale bylo zřejmé, že potřebám moderní prezentace už rozměry tradičního jihomoravského domu nestačí. Současný trend v Evropě i jinde ve světě usiluje o budování aktivních archeoparků, zakomponovaných přímo do krajinné kulisy archeologických nalezišť. A protože krajina pod Pálavou

M. Bégouen, E. Pittard a L. Capitan, za nimi J. Kostrzewski, L. Kozłowski, V. Čapek a J. Knies studují nálezovou vrstvu na výkopech Karla Absolona v září 1924.

Jiří Svoboda nad věstonickým trojhrobem v roce 1986

k tomu přímo vybízí, navrhl jsem v roce 2003 umístit takový archeopark na lokalitě Pavlov I. Při přípravě projektu spojilo své síly Regionální muzeum v Mikulově s ateliérem architekta Radko Květa, který je autorem architektonického řešení, a s Archeologickým ústavem AV ČR Brno. Příprava a postupná realizace projektu nebyl proces snadný ani přímočarý. V letech 2013–2015 jsme znovu otevřeli prozkoumané, ale i dosud netknuté části sídliště Pavlov I, kde probíhal další velkoplošný výzkum paleolitického sídliště se vším, co k takto koncipované akci náleží. Poté následovaly stavební práce a v červnu 2016 vstoupil Archeopark Pavlov v život i jako originální architektonický počín. V dějinách areálu Dolní Věstonice – Pavlov se tím otevírá nová kapitola.

Stručný přehled nálezů: poloha a vedení výzkumu

Dolní Věstonice I (Absolonova stanice). Komplex gravettských sídlišť a mamutí skládky se nachází v táhlém svahu ve vinohradu východní části katastru, takže první zprávy o něm mluví jako o „Pavlovu“. Ve střední a horní části byly vymezeny samostatné sídelní celky (chaty). Nadmořská výška: 200–235 m n. m. Výzkum: 1924–1938 Karel Absolon; 1939–1942 Assien Bohmers; 1945–1946 Karel Žebera a kolektiv; 1947–1952, 1966, 1971–1979 Bohuslav Klíma; 1990, 1993 Jiří Svoboda.

Dolní Věstonice II (Cihelna, Nad cihelnou, Pod lesem). Komplex gravettských sídlišť při východním okraji obce, který se táhne od *Kalendáře věků* přes terasovaný terén temene a západního svahu až do pole pod lesem (lokalita IIa). V této ploše jsou rozptýleny jednotlivé sídelní celky (chaty), v boční roklině přiléhá mamutí skládka (jeden sídelní celek zřejmě náleží pozdnímu aurignacienu). Nadmořská výška: 200–250 m n. m. Výzkum: 1959–1960, 1985–1988 Bohuslav Klíma; 1985–1991, 1999, 2005, 2012 Jiří Svoboda.

Dolní Věstonice III (Rajny). Jednotlivé sídelní celky gravettienů (a v jeho podloží zřejmě i aurignacienu) leží v prudkém svahu s vinohrady mezi lokalitami I a II. Povrchové nálezy pokračují i na poli k lesu (ty jsou ovšem aurignacké). Nadmořská výška: 215–290 m n. m. Výzkum: průběžně Bohuslav Klíma; 1993 Jiří Svoboda; 1994–1995 Petr Škrdl.

Pavlov I. Intenzivně osídlené gravettské sídliště ve dvou velkých koncentracích na poli ze západu přiléhajícím k obci. Sídelní celky (chaty) se překrývají především v jihovýchodní části, kde jejich půdorysy vytvářejí těžko čitelný palimpsest. Nadmořská výška: 190–205 m n. m. Výzkum: 1952–1965, 1971–1972 Bohuslav Klíma; 2013–2015 Jiří Svoboda a kolektiv.

Pavlov II. Menší gravettské sídliště při východním okraji obce, nyní postupně zastavované rodinnými domky. Nadmořská výška: 205–215 m n. m. Výzkum: 1966–1967 Bohuslav Klíma; 2009–2011 Jiří Svoboda a kolektiv.

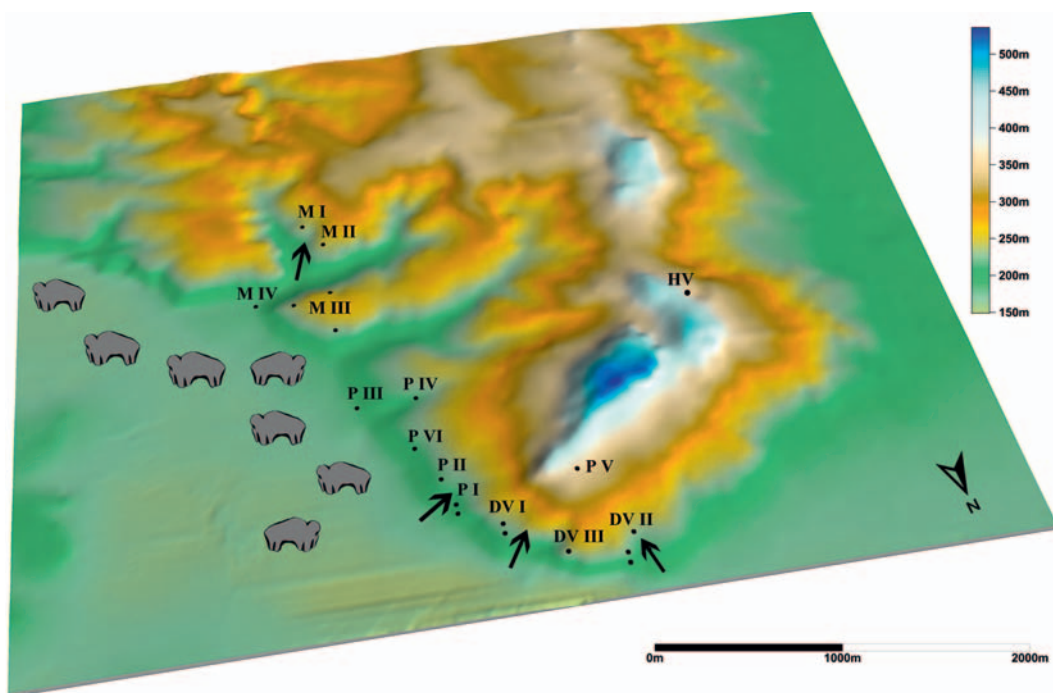
Pavlov III. Ojedinelé kamenné nástroje a kosti gravettienů ve stěně bývalého, dnes zavezeného hliníku při silnici od Pavlova do Milovic. Nadmořská výška: 180 m n. m. Výzkum: 1966, 1977–1980 Bohuslav Klíma.

Pavlov IV. Povrchové nálezy kamenných nástrojů v údolí lemujícím jihovýchodní okraj obce. Nadmořská výška: 210–250 m n. m. Průběžný povrchový průzkum.

Pavlov V (Děvičky). Povrchové nálezy kamenných nástrojů pod hradem. Nadmořská výška kolem 360 m n. m. Průběžný povrchový průzkum.

Pavlov VI. Izolovaný kompletně dochovaný sídelní celek gravettienů při východním okraji obce u silnice do Milovic. Nadmořská výška: 215 m n. m. Výzkum: 2007 Jiří Svoboda a kolektiv.

Milovice I (Mikulovsko nad silnicí). Komplex sídliště a mamutí skládky v údolí jižně od obce, při silnici do Mikulova. V podloží gravettienů probíhá slabší vrstva aurignacienu. Nadmořská výška: 230–240 m n. m. Výzkum: průběžně Bohuslav Klíma; 1986–1991 Martin Oliva.

Grafické znázornění terénu Pálavy a poloha jednotlivých lokalit na katastrech Dolních Věstonic, Pavlova a Milovic. Siluety mamutů vyjadřují koncentraci zvířat v široké údolní nivě, šipky naznačují směry lovu do roklín na úbočí (míří k prozkoumaným skládkám mamutích kostí).

Pohled z dálky na charakteristicky zalomený hřeben Pálavy evokuje velké ležící zvíře. Výška hřebenu vápencového pohoří dosahuje 550 m n. m.

Milovice II (Waldfleck, Marktsteig). Povrchové nálezy kamenných nástrojů na hřebítku severně od lokality I. Nadmořská výška: 220 m n. m. Průběžný povrchový průzkum.

Milovice III (Brněnský, Strážný kopec). Ojedinelé nálezy. Nadmořská výška: 220–265 m n. m. Průběžný povrchový průzkum.

Milovice IV (intravilán). Gravettské, zřejmě rozsáhlé sídliště pod zástavbou současné obce. Nadmořská výška: 180 m n. m. Výzkum: 2009–2010 Jiří Svoboda a kolektiv.

Pavlov I. Geometrický vzor na mamutím klu je někdy interpretován jako znázornění krajiny.

Mamutí kel s „mapou Pálavy“ je vystaven v Archeoparku Pavlov.

Kalendář věků

Na východním okraji Dolních Věstonic zabočíme za Langrovu vinárnu do hlínku bývalé věstonické cihelny. V jeho stěně je zachován sled geologických vrstev z poslední ledové doby, který pokrývá více než 110 tisíc let nestabilního vývoje přírody a klimatu, a zaslouží si tak svůj název *Kalendář věků*. Nejvýrazněji se tu zapsala období extrémně chladná a suchá, kdy studené větry nanášely na Pálavu masy jemného prachovitého materiálu z odkrytého povrchu pustých, zvětrávaných pahorkatin v širokém okolí. Podél úpatí Pálavy se takové vrstvy usazovaly coby homogenní, jemnozrná, světlá a vápnitá spraš. Chlad vyvrcholil ve dvou maximech, zhruba před 65 tisíci a 22 tisíci lety. V teplejších a vlhčích mezidobích se tvorba spraší vždy zastavila a na povrchu se začaly tvořit půdy – tmavší pruhy, jejichž stupeň vývoje, mikromorfologie a barva odpovídá významu toho kterého oteplení. Vzorky odebrané z profilu umožňují nejen datovat jednotlivé vrstvy, zkoumat jejich strukturu, ale také hledat stopy organizmů, které tu tehdy žily. Tak dospíváme k rekonstrukci krajiny a jejích proměn.

Ještě jedna skutečnost však stojí v *Kalendáři věků* za zamyšlením. Příznivá místa v krajině nebo dobře položené jeskyně bývaly v paleolitu osídlovány opakovaně, protože lovci různých kultur se tam rádi vraceli. Svahy Pálavy ovšem přilákaly člověka pouze v období několika tisíciletí kolem data 30 tisíc let, v době, kdy končí přechodné půdotvorné procesy (aurignacien) a začíná se usazovat poslední mocná vrstva spraše (gravettien). Půdy v podloží kulturních vrstev ukazují, že se tu lidé objevili ještě v období relativně příznivém, zatímco spraš v nadloží už dokládá ochlazení klimatu. Ale více než 10 m usazenin v podloží a 6 m v nadloží tohoto tenkého souvrství už nepřinesly žádný další důkaz lidské přítomnosti.

Nyní opustíme *Kalendář věků* a podívejme se na chronologii archeologických nalezišť v okolí. Starší výzkumy se zaměřovaly na ty nejmocnější a nálezově nejbohatší kulturní vrstvy a ty jsou obvykle datované do doby kolem 30 tisíc let. Proto jsme v posledních letech věnovali zvýšenou pozornost méně nápadným kulturním horizontům v podloží, abychom dosáhli až na počátek lidského osídlení pod Pálavou. Díky tomu se chronologie a sídelní dynamika upřesnila následovně:

- **Aurignacien** (počátek osídlení): 35–30 tisíc let př. n. l.
(37–32 tisíc let před současností)
- **Časný gravettien** (počátek osídlení): 31–29 tisíc let př. n. l.
(33–31 tisíc let před současností)
- **Vrcholný gravettien** neboli **pavlovien** (nejintenzivnější osídlení):
29–27,5 tisíc let př. n. l. (31–29,5 tisíc let před současností)
- **Mladší gravettien** neboli **willendorf-kostěnkien** (vyznívání osídlení):
27,5–22 tisíc let př. n. l. (29,5–24 tisíc let před současností)

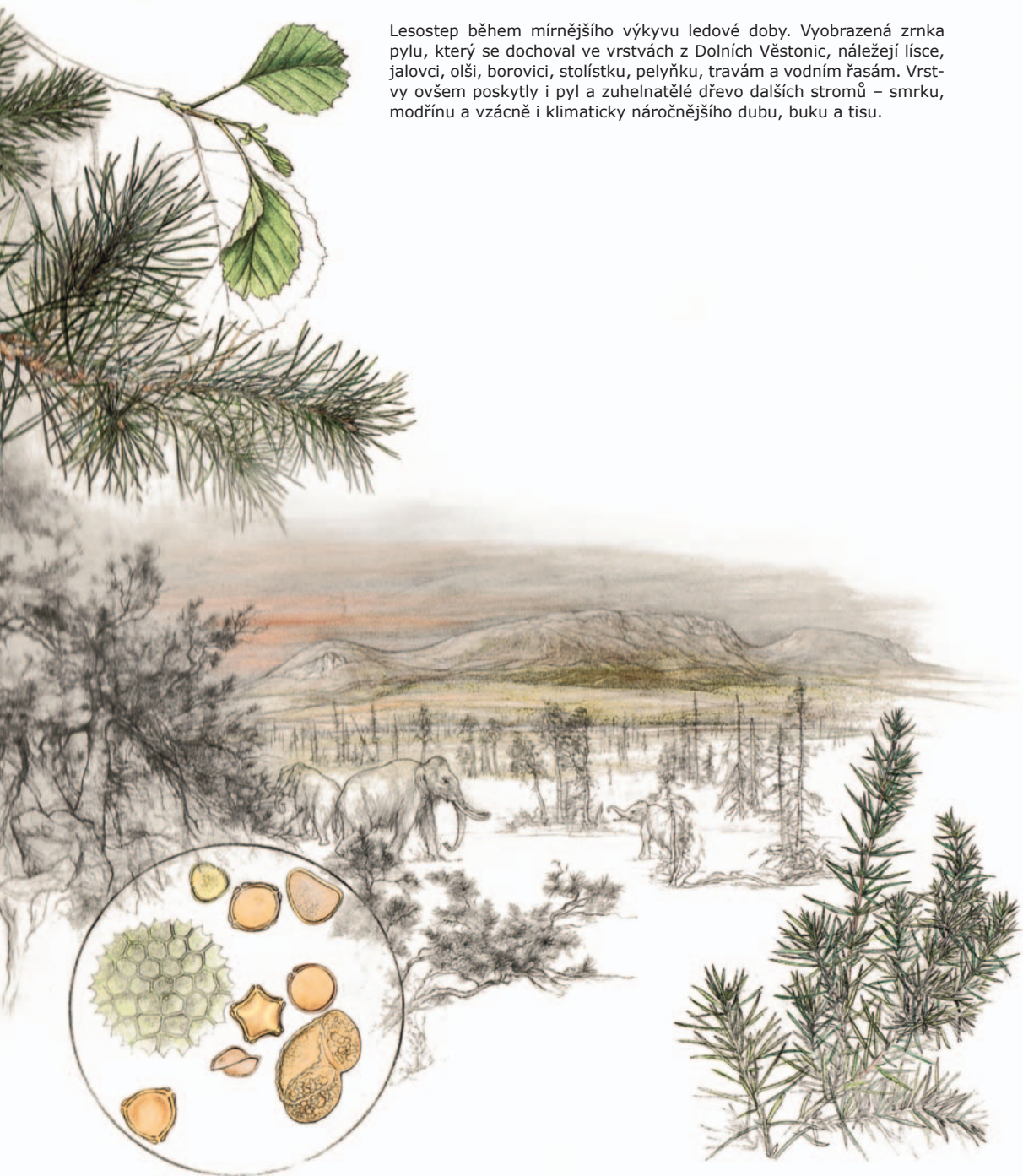
Dolní Věstonice II, *Kalendář věků* v hliníku bývalé cihelny. V nejnižším místě odtěžené stěny vidíme pás hnědé lesní půdy z poslední meziledové doby (asi 110 tisíc let), následují tři černé pásy stepních černozemí, které odpovídají teplejším výkyvům na přechodu meziledové a ledové doby. Podstatné části stěny tvoří světlá spraš vrcholící ledové doby. Nepříliš zřetelné, světle hnědé pásmo půd, které spraš člení zhruba uprostřed, indikuje sérii přechodných oteplení. Gravettské osídlení (asi 30 tisíc let) leží na rozhraní tohoto pásma a nadložní spraše, v hloubce 6 m. Šipky vyznačují úroveň půdních horizontů.

Dolní Věstonice II, *Kalendář věků*, výzkum 2009. Mezinárodní tým geologů znovu začistil klasický profil a odebral vzorky pro datování i rekonstrukci přírodního prostředí. Šipka ukazuje nález mamutího žebra, který odpovídá poloze gravettské kulturní vrstvy.

Lesostep během mírnějšího výkyvu ledové doby. Vyobrazená zrnka pylu, který se dochoval ve vrstvách z Dolních Věstonic, náležejí lísce, jalovci, olši, borovici, stolítku, pelyňku, travám a vodním řasám. Vrstvy ovšem poskytly i pyl a zuhelnatělé dřevo dalších stromů – smrku, modřínu a vzácně i klimaticky náročnějšího dubu, buku a tisů.

Krajina ledové doby

Paleobotanické rozbory uhlíků dřevin i pylových zrn ukazují, že v době rozkvětu Dolních Věstonic nebyly klimatické podmínky tak drasticky chladné a suché, jak se dosud předpokládalo. Je dokonce pravděpodobné, že právě tato mírná oteplení, k nimž v průběhu ledové doby periodicky docházelo, umožnila prvním migračním vlnám moderního *Homo sapiens* pronikat do Evropy a vytvářet tu své kultury. Velké souvislé ledovce přechodně ustupovaly na sever do Skandinávie a na jih do Alp a otevřené plochy chladnomilných stepí a tunder rozčlenily ostrůvky dřevin a zřejmě i celá pásma lesních porostů. Široce rozlité, spíše divočí než meandrující tok řeky Dyje lemovaly porosty olší a vrb, po úbočích Pálavy šplhaly smrky, modříny a borovice a teprve hřebeny Děvína a plošina Stolové hory, vysoko nad krajinou, zřejmě zůstaly holé. Na chráněných a prosluněných svazích Pálavy se šířily i teplomilnější listnáče, jako je dub, buk, a dokonce i vlhkomilný tis, které původně v krajině ledové doby nikdo neočekával.

Stáda koní byla součástí krajiny doby ledové.

Zvířata kolem – kořist a konkurenti lovců

Pravděpodobně to byla právě velká stáda lovné zvěře v podunajských nížinách, která člověka lákala do těchto částí Evropy nejvíce. V říční nivě, poblíž vody, se shromažďovala stáda mamutů a zvlněnou krajinu v okolí volně křižovali sobi a koně. Soudě podle chování současných slonů mohla desetičlenná rodina mamutů při dostatku potravy a vody obývat území o 10–70 km², avšak při migracích by pod Pálavou táhla mamutí stáda až o stovce jedinců. Stáda mamutů, sobů a koní představovala základní zdroj masa – bílkovin a tuků – pro výživu lidí; kosti, zubovina, kůže a další organické suroviny sloužily k výrobě i ke stavbě jejich obydlí. Tento hlavní zdroj obživy a živobytí doplňovali navíc bizoni, nosorožci a další obyvatelé stepi. První analýzy izotopů z lidských kostí naznačují, že strava byla poměrně pestrá. Také kosti nalezené na sídlištích ukazují, že lovci obrovských mamutů nepohrdli ani podstatně menšími zvířaty, jako jsou zajáci, jejichž kosti místy dosahovaly vysokého zastoupení, méně ptáci a někdy i ryby

Medvěd nebyl vyhledávanou kořistí pravěkých lovců a setkání s ním znamenalo velké nebezpečí. Patřil k respektovaným a uctívaným zvířatům, jako tomu bylo v mnoha kulturách v různých obdobích. Na Sibiři je dodnes medvěd předmětem rituálů tamějších lovců.

(pokud se jejich křehké pozůstatky dochovaly). Neméně četné jsou kosti lišek a vlků, kteří poskytovali cenné kožešiny k výrobě oděvů a příkrývek. Kolem sídlišť se samozřejmě objevovali také nebezpeční predátoři a konkurenti v lovu – lvi, hyeny a medvědi, jež bylo nutno zahnat nebo zabít.

V celé této pestré zvířence zaujímá zvláštní místo mamut. Kostí tak mohutných zvířat se postupně hromadily stranou sídlišť na oddělených skládkách. Někdy leží v přilehlých zamokřených úžlabinách a v Dolních Věstonicích II byly dokonce pod hladinou tehdy existujícího jezírka. Náleží desítkám jedinců, na lokalitě I dokonce celé stovce. Zvažovala se samozřejmě i možnost, že tyto skládky byly přirozeným hřbitovem, kam zvířata chodila umírat a kde by lovci hledali jejich kosti a kly teprve později. I když tato zajímavá diskuse definitivně uzavřena není a argumenty se opakovaně vrací, jasné je tolik, že život sídliště a formování skládky probíhaly současně. Je proto pravděpodobnější, že mamutí kosti skutečně představují obrovité relikt lovecké kořisti, které se už z prostorových a hygienických důvodů akumulovaly poněkud stranou od hlavních osídlených ploch. Ukládání částí zvířecích těl pod vodu mohlo mít mimo to účel konzervační, zvláště v zimě, kdy voda promrzla.

Umístění kostí v bočních roklinách vyplývá rovněž z optimální lovecké strategie, která logicky využívala členitý terén pálavských úbočí. Z velkých stád mamutů sledujících říční nivu bylo nutno oddělit vybraného jedince, spíše mladšího mamuta, a zahnat jej do některé strže proti svahu. Velké zvíře zabrzdil kluzký podmáčený podklad, zatímco člověku poskytly zvedající se boky rokliny výhodu převýšení k zacílení a úderu. Jistě nebylo nutné kopat „jámy na mamuty“ (a v krajině s promrzlou půdou by to nebylo ani fyzicky možné).

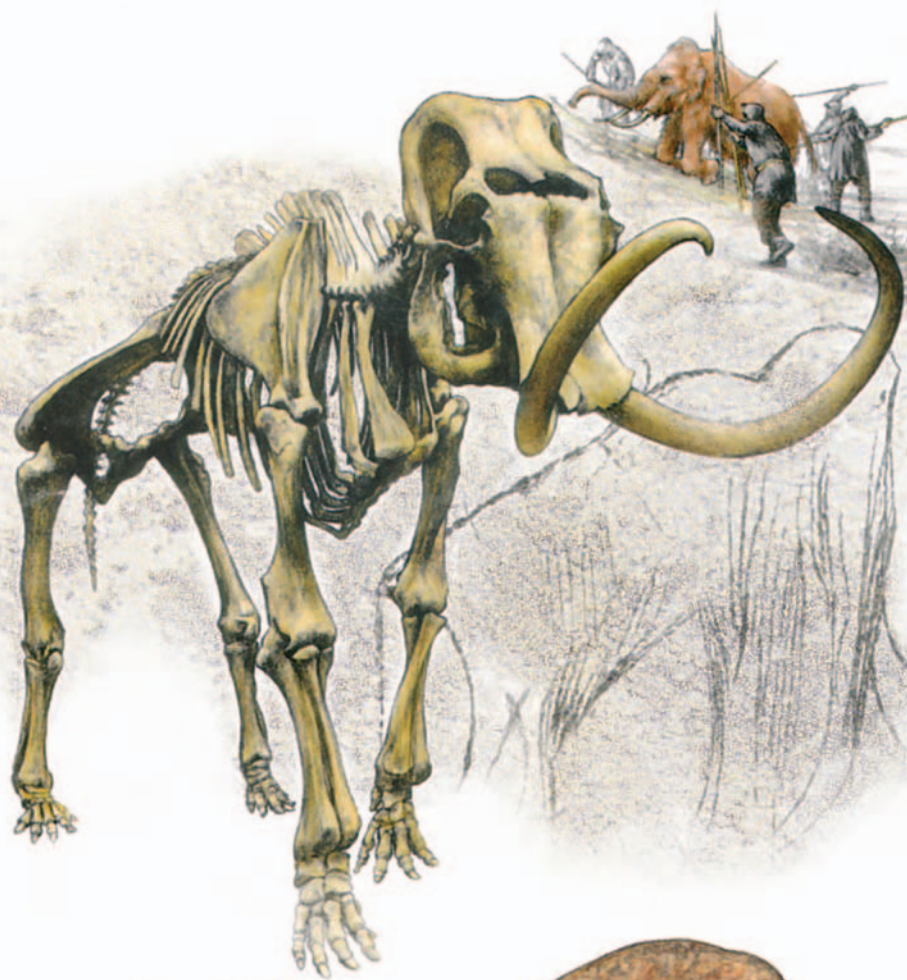

Lišky a vlci, jejichž kosti jsou ve velkém množství na některých sídlištích nacházeny, byli pro lovce především zdrojem tolik potřebných teplých kožešin, někdy snad i masa. Vlíčí populace byly tehdy natolik variabilní, že u některých malých forem se diskutuje o možnosti domestikace.

Při lovu mamutů byla oběť oddělena od stáda a zahnána do některé rokle proti svahu Pálavy, kde lovci vyčerpané zvíře dobili. Motiv tohoto majestátního zvířete člověk maloval na stěnách jeskyní (Pech Merle – jeskyně poblíž francouzského města Cahors), vyřezával z mamutoviny (Předmostí) a modeloval z hlíny (Dolní Věstonice).

Milovice I, výzkum 1987. Skládku mamutích kostí se rozkládala na svahu pod sídlištěm.

Před 30 tisíci lety mohla vypadat místa, kde padli mamuti pod smrtícími údery zbraní pravěkých lovců, podobně jako zde v Zimbabwe v národním parku Hwange (2017), kde jejich současní příbuzní zahynuli v buši – tělo slona po několikaměsíčním rozkladu a vybělené kosti slona uhynulého před několika lety.

Dolní Věstonice II, výzkum 1987. Skládka mamutích kostí byla uložena v boční roklině, v usazeních přechodného jezírka, které se zde v paleolitu vytvořilo. Archeolog Petr Dvořák začiští skupiny mamutích obratlů.

Pavlov I, výzkum 2015. Spodní čelist mamuta na skládce mamutích kostí. Toto místo přímo navazuje na plochu odkrytou v expozici v Archeoparku Pavlov.

Lovecké zbraně

Počínaje starým paleolitem byl základní lovcovou zbraní oštěp, původně dřevěný, se zašpičatělým hrotem a někdy přitvrzený v ohni. Také v Dolních Věstonicích (lokalita II) se výjimečně dochovaly zlomky podélných dřevěných předmětů, pravděpodobně oštěpů či jejich ratišť. Hlavní surovinou k výrobě ostrých a pevných projektilů se nyní ovšem stal mamutí kel. Snad to bylo podle prastaré lovecké zásady, že pro zabití konkrétního druhu zvířete je dobré použít materiál jeho vlastního těla. Nacházíme také kratší, „listovité“ projektily s řapem a s tupým hrotem, jaké se hodí pro lov menších zvířat, tak aby nedošlo k poškození jejich kožešiny.

Drobné a lehké geometricky tvarované hroty z kamene vedou k domněnce, že už snad byl znám i princip luku a šípu, do něhož by se tyto mikrolity svou velikostí i vahou hodily. Stopy po impaktu či lomu při úderu křehkého kamene na překážku by tento předpoklad potvrzovaly. Neméně pravděpodobné je však i to, že takové drobné hroty byly vsazovány v souvislých řadách do hlavic oštěpů či harpun. Drobné kamenné hroty jsou na našich nalezištích nesčetné, ale tělo šípu či kombinovaného oštěpu bylo zřejmě dřevěné a nedochovalo se, takže se pohybujeme jen v rovině hypotéz.

Ve vypálené hlíně jsou patrné otisky uzlíků, a je proto pravděpodobné, že v Dolních Věstonicích se používaly k lovu kožešinové zvěře, zajíců a jistě i k rybolovu také sítě.

Pro lovce mamutů byl i malý zajíc oblíbenou lovnou zvěří; jistě i jeho kožešina byla vítaná. Velké šelmy se naopak lidé snažili od svých obydlí zahnat.

Drobná zvířata, zajíci a lišky, se zřejmě lovila do sítí. Byly nalezeny projektily oštěpů, jak zaostřené, tak i tupé – to aby nebyla poškozena kožešina zvířat, a otisky uzlíků, snad z takových sítí.

Využívaly se i rostliny?

Člověk je všežravec, a přestože dávní lovci vyhledávali v chladné stepi především zvěř jako zdroj masa, musíme předpokládat, že jejich potrava nebyla výlučně masitá. Problém by totiž představovala především výživa malých dětí, ale ani dospělým by jednostranná strava nestačila. Již ze starého paleolitu jsou popsány desky na rozbíjení ořechů a rostliny jistě jídelníček doplňovaly i později, avšak přímých dokladů máme zatím jen málo. Archeologickými metodami jsou totiž těžko prokazatelné.

Krajina stepi a tundry poskytuje řadu konzumovatelných semen i bobulí. V Dolních Věstonicích II našli britští paleobotanikové stopy rozdrcené rostlinné tkáně v jednom z ohnišť a interpretovali je jako zbytek kaše, snad z dětských výkalů. V Dolních Věstonicích I a v Pavlově VI nejnověji italští kolegové doložili zbytky škrobu také na drticích kamenech. Možná se jednalo o kořeny orobince, který se tehdy v nivě řeky vyskytoval. Táž sídliště vydala velký počet kamenných desek sloužících převážně k drcení minerálních barviv (stopy barvy jsou na nich někdy dosud patrné). Mikroskopický výzkum nyní ukazuje, že takové kameny mohly mít ještě další účel – drcení rostlinné potravy.

Suroviny

Nástroje se vyráběly především z kamene (jsme přece v době kamenné) a z mamutích klů (jsme u lovců mamutů). Běžné kameny, zvířecí kosti či dřevo jistě lovci nedonášeli zdaleka. Zato pro kvalitní štěpný kámen, z něhož razili nejen jemné dlouhé čepele, škrabadla, rydla a hroty, ale také miniaturní nástroje geometrických tvarů, vážili dlouhou cestu – sto i více kilometrů. Získávali jej většinou u výchozů červeného a zeleného radiolaritu v Karpatech moravsko-slovenského pomezí. Úzkou Moravskou branou pak procházeli do rovinatého terénu dále na severu, ke zdrojům známých „pazourků“ v ledovcových sedimentech i v primárních výchozech severní Moravy, Slezska a jižního Polska. Je zajímavé, jak proměnlivý je na jednotlivých lokalitách areálu Dolní Věstonice – Pavlov podíl pazourku a radiolaritu, obou hlavních surovin, což možná odráží rytmus a směr jednotlivých výprav za surovinou. Tak či onak, kvanta importovaného kamene poskytují dobrý doklad toho, že moravský koridor byl pravidelně, zřejmě sezónně frekventován skupinami lidí. Jejich přesuny jistě souvisely především s pohyby stádní zvěře. Je tu ovšem také určitý paradox, protože štěpné rohovce, i když snad méně kvalitní a méně barevně atraktivní, mohli získat i na jižní Moravě.

Milovice IV. Kamenné nástroje se vyráběly z donášených surovin, převážně z pazourku a radiolaritu.

Pavlov I. Úlomky minerálního barviva se roztíraly na kamenných plotnách.

Kamenné suroviny pro výrobu nástrojů vystavené v Archeoparku Pavlov

Nejbližší zdroje rohovců v masívu Krumlovského lesa měli přímo na dohled a méně náročným kulturám paleolitu (například aurignacien) i pozdějšího neolitu a posléze doby bronzové tamní kámen zcela postačil ke spokojenosti.

Krajina pod Pálavou nabízela ještě další zdroje surovin. Ve štěrcích, nanesených sem řekou Dyjí, se vybíraly říční valouny pro hrubší nástroje, pro konstrukci ohnišť i obydlí. Třetihorní usazeniny v širším okolí zase nabízely schránky fosilních měkkýšů, obývajících kdysi mělká třetihorní moře a nyní oceňovaných jako ozdoby nebo malé misky k roztírání barviv. Tyto usazeniny poskytovaly také základní minerální barvivo červených, hnědých i žlutých odstínů, které ovšem lovci doplňovali i jinými barvivy, donášenými z větších vzdáleností.

Poloha sídlišť

Nyní vystupme na vrcholy pálavského hřebene a rozhlédněme se po okolní krajině. Na svazích s poli a vinicemi hluboko pod námi se v minulosti táhl souvislý řetězec gravettských loveckých sídlišť, situovaných tak, aby to odpovídalo optimální strategii lovu stádní zvěře. Z výrazného vrcholu, na němž dnes stojí hrad Děvičky, přehlédneme všechna sídliště – a ze všech jsou samozřejmě Děvičky vidět. Snad tedy právě odtud bylo v minulosti možné dávat nějaké dálkové optické signály pro koordinaci lovu. Většina sídlišť sleduje mírné terénní vlny v téže výškové úrovni, nad 200 m n. m., což umožňuje dobrý přehled o pohybech zvěře v údolní nivě o 30–40 m níže. Kontrolují ony boční rokle a údolí směřující proti svahu, kam bylo výhodné zvíře zahnat a porazit. Stopy staršího, aurignackého osídlení se naopak soustřeďují do vyšších poloh tohoto areálu (což odpovídá sídelním strategiím v těch částech Moravy, kde je aurignacien zastoupen bohatěji).

Dolní Věstonice II, výzkum 1987.
Místo nálezu hrobu muže.

Dolní Věstonice II. Archeologové se v roce 2005 vrátili na lokalitu v doprovodu paleobotaniků z University of Cambridge.

Výzkum na lokalitě Milovice IV v červnu 2009, kdy došlo k propadu silnice do systému opuštěných sklepů na milovické návsi. Lokalitu zajišťoval archeolog Martin Novák s kolegy.

Výzkum na lokalitě Dolní Věstonice IIa v roce 2012. Zde jsme poprvé dosáhli až k nejstarším vrstvám gravettienu a získali z nich i soubor vypálených hlíněných hrudek.

Rekonstrukce sídliště Dolní Věstonice II, západní svah (podle plánu z roku 1987)

Nová gravettská lokalita Milovice IV se této zákonitosti vymyká. Leží v centru obce, téměř v úrovni říční nivy, a svou polohou blokuje vstup do bočního milovického údolí. Další výzkum tohoto bohatého, ale těžko dostupného naleziště snad jeho funkci vyjasní.

Na mamutím klu, který byl objeven v lokalitě Pavlov I, dokonce rozeznáváme zvláštní geometrický vzorec, jenž evokuje obraz krajiny. Samozřejmě nešlo o nějakou estetickou „krajinku“, nýbrž o praktický záznam lovce, kde šrafony mohou vypovídat o vlastnostech a průchodnosti terénu. Obdobné kresby na mamutích klech pocházejí také z dalších loveckých sídlišť Moravy, Ukrajiny a Ruska. Lovecké nomádské populace, které mají dobře vyvinutý smysl pro vnímání prostoru, vytvářejí jednoduché, ale praktické mapy svých teritorií dodnes.

Hierarchie sídlišť

Jednotlivé lokality v areálu Dolní Věstonice – Pavlov – Milovice ovšem mají také svou hierarchii, danou jednak velikostí, jednak komplexností aktivit, které tu můžeme doložit.

Velká a komplexní sídliště Dolní Věstonice I a Pavlov I pokrývají oválné plochy přesahující rozměr stovky metrů, kde se překrývají zbytky opakovaně zakládaných ohnišť a budovaných chat, odpad konzumace potravy a výrobních činností, stopy rituálů a nakonec také jednotlivé hroby samotných lovců. Předpokládáme, že obě lokality plnily svou funkci celoročně. Také lokalita Dolní Věstonice II je velkým sídlištěm, dokonce větším než obě jmenovaná, avšak stopy osídlení tu nejsou tak intenzivní, jsou více rozložené do plochy, v součtu sice zabírají delší časový úsek, ale s opakovanými přerušeními. Uměleckých a ozdobných předmětů je tu málo, zato jsou zde doklady o lovu mamutů (jejich kosti byly uloženy v přilehlé roklí) i o zpracování kožešin (velký počet kostí lišek a vlků i stopy po zpracování jejich kožešin na nástrojích). Dolní Věstonice II se však především proslavily antropologickými nálezy, k nimž patří trojhrob, hrob osamělého muže a množství rozptýlených fragmentů lidských kostí v okolí. Také Milovice I sice zabírají značný prostor, ovšem plošně tu dominuje velká skládka mamutích kostí a osídlení se zřejmě opakovalo v určitých intervalech. Ostatní lokality (Dolní Věstonice III, Pavlov II) jsou menší, měří maximálně desítky metrů a zřejmě byly osídleny sezónně. Nově objevená lokalita Pavlov VI představuje prakticky jediný sídelní celek s „kuchyňským“ vybavením na zpracování masa, se zbytky zvířecích kostí. Některé větší lokality vznikly právě akumulací takových celků.

Tato hierarchie sídlišť souvisí jednak s délkou osídlení, jednak se sezónností. Vidíme, že nejde jen o velikost osídlené plochy, ale také o stabilitu sídliště. Na dlouhodobě osídlených lokalitách se realizuje větší spektrum aktivit, včetně výroby uměleckých předmětů a provádění rituálů.

Počet obyvatel

S přihlédnutím k úživnému potenciálu okolní krajiny se u lovců nepředpokládá vysoká hustota populace – řádově 2–10 jedinců na 100 km². Roční přírůstek byl většinou nízký a byl závislý na řadě proměnných, jako je výživa, plodnost a délka reprodukčního období, míra sedentismu a mobility. Počítáme-li v nížinách a pahorkatinách středního Podunají s územím o 250 000 km², pak by lovecká populace mohla dosáhnout počtu 5 000–25 000 obyvatel. Tento údaj je zhruba srovnatelný s údajem o původním indiánském osídlení v obdobně velkých regionech na území současné Kanady, jak vyplývá z historických záznamů jezuitů.

Pokud jde o obyvatele jedné chaty, pak se etnologické analogie i výsledky současných experimentů shodnou na určitém průměru, který by tvořila širší rodina o deseti členech. U dlouhodobě osídlených loveckých sídlišť jsou však demografické odhady odvozené z jejich velikosti a struktury problematické, protože si obvykle nejsme jisti, kolik takových chat stálo na místě současně. Jestliže na největších sídlištích předpokládáme existenci pěti až deseti chat, pak by celkový počet obyvatel mohl přechodně dosáhnout 100 lidí – například během společného lovu, následného zpracování kořisti, slavností a rituálů. To je sice u lovců a sběračů dost vysoký počet, ale pro organizované aktivity je vhodný. Kupříkladu při lovu bizonů a jejich zpracování se na amerických prériích v 19. století utvářely indiánské skupiny o 50–100 členech.

Přestože velká sídliště, jako jsou Dolní Věstonice I a Pavlov I, byla v činnosti zřejmě celoročně (například první analýzy ročního přírůstku na zvířecích zubech odpovídají různým obdobím roku), roční cyklus byl jistě dynamický a skupiny lovců sezónně odcházely za kořistí i za surovinami na jiná stanoviště. Menší lokality našeho areálu i přilehlého Pomoraví byly osídleny spíše na jaře, v létě a na podzim.

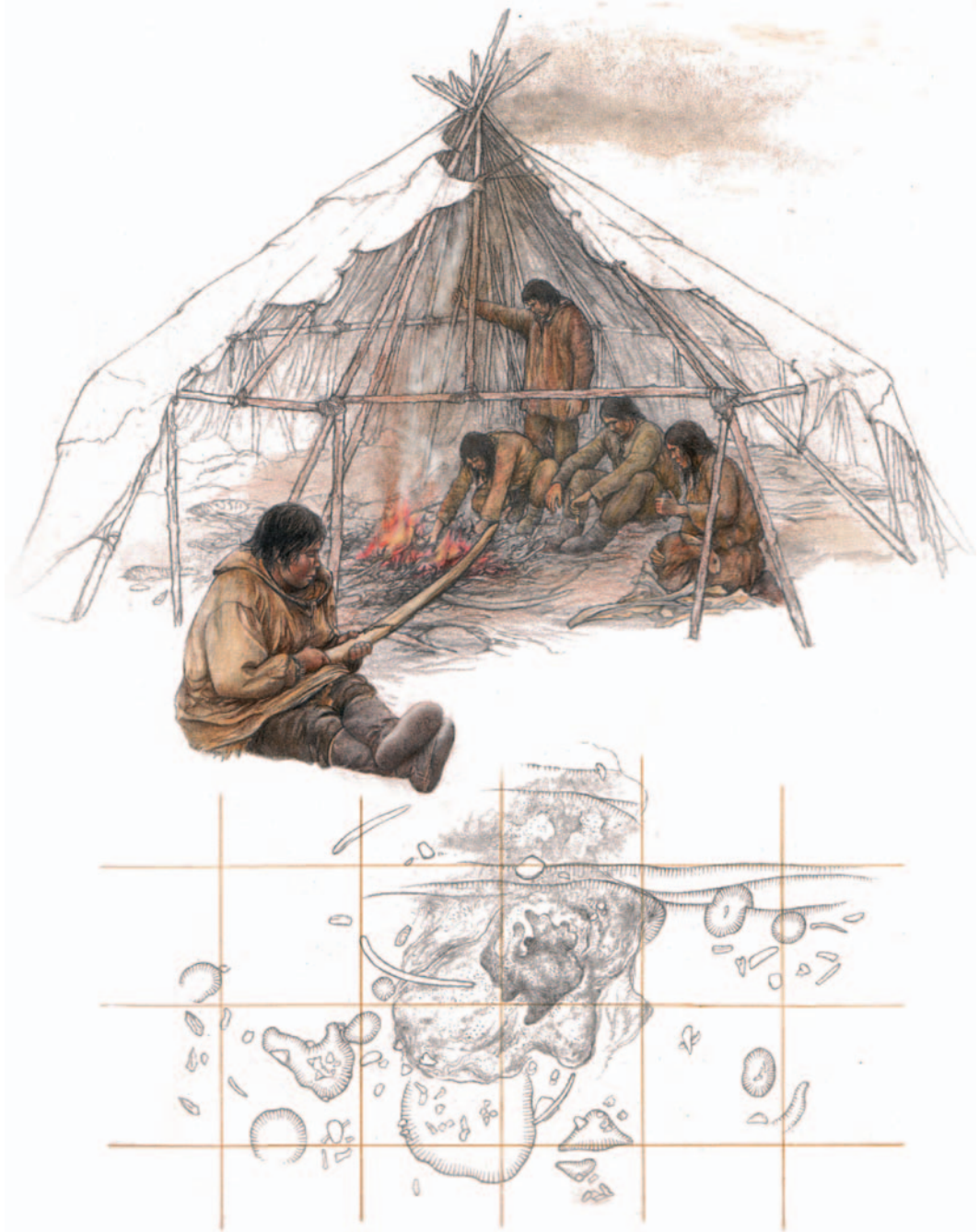
Dolní Věstonice I. Výzkumem B. Klímy v roce 1951 byl odkryt kruhový základový věnec s ohništěm uprostřed předpokládané chaty.

Chaty

Na sídlišti samozřejmě stály chaty, avšak nacházíme z nich jen půdorys, a ani ten nebývá vždy archeologicky čitelný. Základním prvkem našich sídlišť je sídelní celek zhruba kruhového tvaru, obsahující centrální ohniště nebo více ohnišť, různé typy přilehlých zahloubenin a související koncentrace nástrojů či kostí. Jen vzácně byl podél obvodu založen zřetelný základový věnec z kamene či z velkých kostí. Průměr celku bývá standardní – kolem 5 m. Chatu, kterou nad takovým půdorysem rekonstruujeme z dřevěných nosníků a kožené krytiny, odvozujeme z tvarů a stavebních technik osvědčených už celá tisíciletí v subarktických oblastech Severní Ameriky a Asie, kde se domorodí obyvatelé dodnes adaptují na podobně chladné podnebí. Taková stavba musí být konstrukčně jednoduchá a zároveň pevná, přitom dobře vytopitelná, musí odolat větru a unést váhu sněhové pokrývky. Nezáleží příliš na tom, budeme-li ji nazývat teepee, jurta nebo čum.

Dolní Věstonice II, záchranný výzkum 1987. Rozsáhlé ohniště v celku 3S, v jehož podloží byla zahloubena oválná jáma; přes ohniště leží koňské žebro a kolem je půlkruh varných jamek (viz rekonstrukce na následující straně).

Dolní Věstonice II, západní svah, výzkum 1987. Nad plánem ohniště, obklopeného stopami lidské činnosti (jamkami, kostmi a nástroji), si můžeme představit lehké kruhové obydlí ze dřeva a kůže, stabilní a dobře vytopitelné.

Paleolitická domácnost

Princip pečení jámy je obecně znám všem trampům a v etnologii snad nejlépe popsán z Tichomoří, kde se ve velkých jamách opékají prasátka (a někdy i lidé), obalena listy a zavalena kameny. V Dolních Věstonicích II a v Pavlově VI jsme odkryli dvě oválné jámy identických rozměrů, 120–130 cm × 80 cm, zhruba 20–30 cm hluboké. V prvním případě jámu posléze překrylo větší popeliště, v druhém je jáma vyplněna přepálenými kamennými bloky, ale v obou případech toto zařízení obklopoval kruh malých kotlíkovitých jamek. Jejich funkce je známa a využívána i v současnosti.

Nomádské populace dodnes přenášejí tekutiny ve vacích z kůže či žaludků zvířat nebo z rostlinných materiálů. Vaky jsou skladné a nehrozí jim rozbití, avšak – přirozeně – nedá se v nich vařit. K tomu právě využívají metodu vaření v jamkách, popsanou u subarktických Indiánů a u Eskymáků: vak s vodou a například s rozdrčenými kostmi se umístí do jamky a voda se uvede do varu vhašováním kamenů z blízkého ohně.

V Pavlově i v Dolních Věstonicích se jamky kotlíkovitého tvaru (zhruba o průměru 15–20 cm a obdobné hloubce) nacházely velmi často, vždy v blízkosti ohnišť. Protože Pavlov I je intenzivně a opakovaně obydlené sídliště, jamky tam místy utvářely husté a nepravidelné shluky. Naproti tomu Dolní Věstonice II, především jeho západní svah, který jsme zkoumali v roce 1987, je sídliště obývané méně intenzivně a ve větší ploše, takže půdorysy jednotlivých celků jsou čitelnější. Zřetelný je také půdorys jediného celku z Pavlova VI, prozkoumaný v roce 2007. Jestliže velká ohniště interpretujeme jako centra, pak kotlíkovité jamky kolem nich utvářely téměř pravidelné kruhy nebo polokruhy, a to v odstupu zhruba jednoho metru. Nechybí ani přepálené kameny.

V Dolních Věstonicích II na západním svahu přiléhala ve třech případech k centrálním ohništím, a to vždy při spodním okraji, mělká mísovitá jáma dosahující až metr v průměru. Mohla sloužit k vyhrnování popela, případně k pečení v tomto popelu.

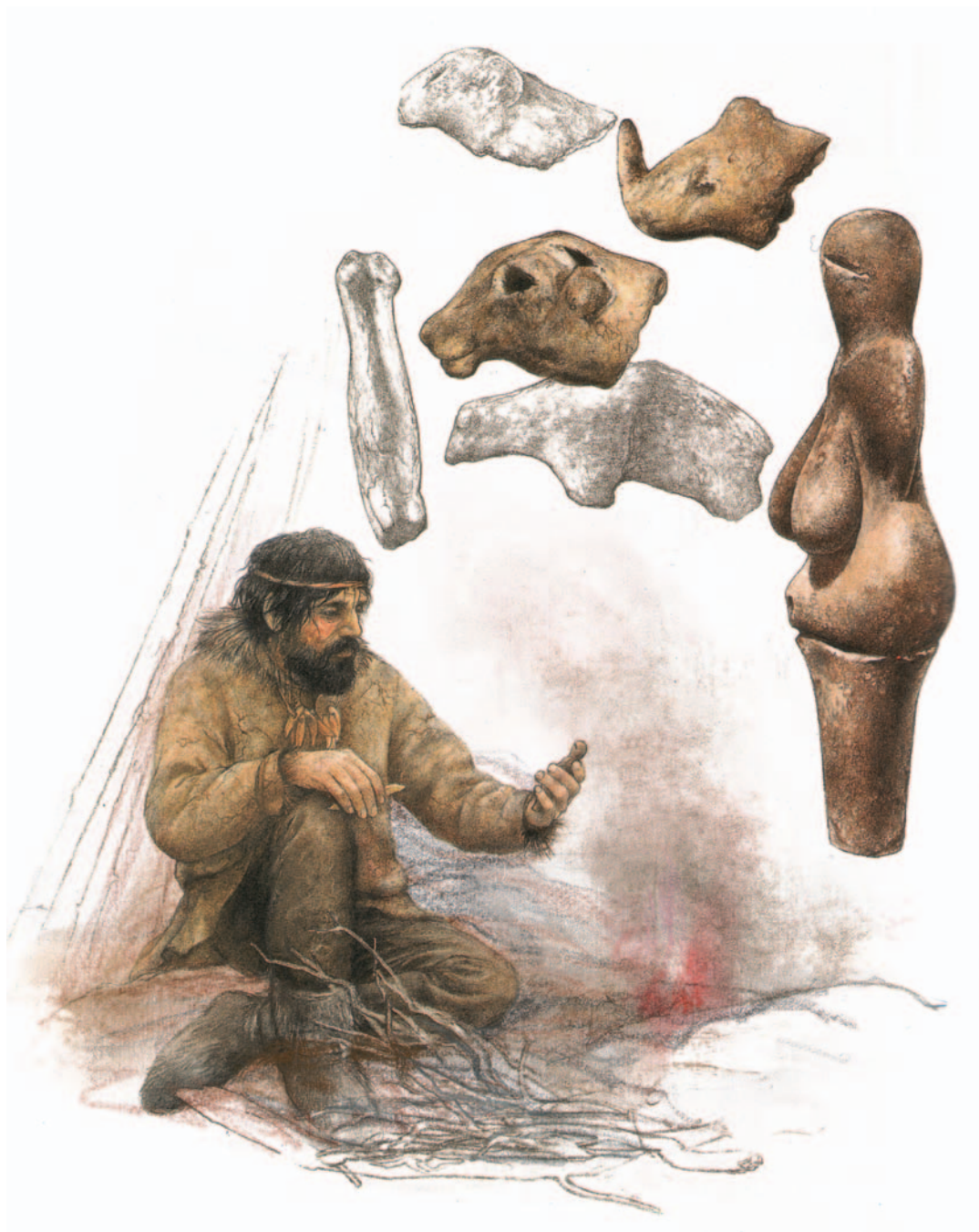
Kamenné bloky – pod Pálavou šlo samozřejmě o vápenec – byly využívány také jako tepelné akumulátory k prodloužení výhřevnosti ohniště. V Dolních Věstonicích II byl kámen použit uvnitř chaty, kde ležel skelet muže DV 16. Snad mělo takto upravené ohniště co možná nejdéle zahřívat mrtvého nebo umírajícího.

Pavlov VI, záchranný výzkum 2007. Osamocený sídelní celek uprostřed s oválnou jámou vyplněnou přepálenými kameny a uhlíky. Kolem ní je okruh malých kotlíkovitých jamek, zřejmě varných. Vzadu leží velké mamutí kosti – kly, kost pánevní a další. Celou situaci interpretujeme jako místo, kde byli zpracováni a snědeni dva mamuti, a to samice a mládě.

Dolní Věstonice II, záchranný výzkum 1987. Kruhové ohniště v celku S1 vyplňují vápencové bloky a napříč přes ohniště leží koňské žebro. Protože k ohništi bylo pietně uloženo tělo staršího lovce, předpokládáme, že kamenné bloky měly maximálně prodloužit výhřevnost ohně na místě pohřbu (viz foto na str. 69).

V některých chatách se z hlíny hnětly figurky zvířat i lidí – celá těla nebo jen jejich části. Vzápětí však byly ničeny v ohništi nebo poškozovány vpichy. Mohlo se jednat o určitý rituál tzv. sympatetické magie. V téměř dokonalém stavu se jako určitý prototyp dochovala Věstonická venuše.

Nejstarší keramika

V tradičním pojetí lidské prehistorie se některé progresivní technologie – pálení keramiky, broušení kamene a tkaní – měly objevit až o 20 tisíc let později, kdy odstartovaly tzv. „neolitickou revoluci“. Nálezy z paleolitu a především z Dolních Věstonic – Pavlova však ukazují, že principy těchto technik už byly známy podstatně dříve, jenom se zatím nepoužívaly příliš prakticky, ani k výrobě nádob nebo seker či oděvů.

Miniaturní plastiky lidí i zvířat zhotovené z hlíny nacházíme v chatách kolem centrálních ohnišť, přímo tam, kde se vypalovaly, a zároveň v místech, kde se soustřeďovali lidé. Původně se zdálo, že se jejich výroba omezovala na určité vybrané chaty, jakési „šamanovy chýše“, ale pokračující výzkum naznačuje, že se mohly modelovat a vypalovat prakticky kdekoli, nejspíše tam, kde lidé žili dlouhodobě. Takže je přirozené, že největší soubory keramiky poskytla velká a komplexní sídliště Dolní Věstonice I a Pavlov I, zatímco nově objevený soubor keramických plastik a úlomků z malého stanoviště Pavlov VI nás překvapil.

Teploty 500–700 °C, běžně dosahované v trvalých ohništích, k vypálení figurek postačovaly. Archeologové sice uvažovali dokonce o budování zaklenutých pecí, ale prokazatelné zbytky jejich konstrukcí nalezeny nebyly a samotná pec uprostřed chaty není příliš užitečná ani pro vaření ani pro vytápění interiéru nebo pro společenské aktivity kolem.

Figurky zvířat i lidí bývají neúplné či poškozené – někdy náhodně, někdy však záměrně – prudkou změnou teploty, lámáním nebo vpichy vedenými ještě za vlhka přímo proti hlavě zvířete. Mezi zobrazovanými tématy člověka převládá žena nad mužem, mezi zvířecími dominuje mamut, nosorožec, lev, medvěd a někteří další býložravci. Je zajímavé, že terčem vpichů se opakovaně stávaly právě hlavičky lvů. Všechno nasvědčuje tomu, že figurky byly součástí jakési akce, magie, věštby, rituálu nebo hry, provázené vyprávěním, mimikou a hudbou. A to zvláště dokud byla hlína měkká, tvárná a dala se různě upravovat, takže výpal a zatvrdnutí se paradoxně mohlo jevit jako symbolická „smrt“.

Pavlov I. Figurka mamuta z pálené hlíny poškozená prudkou změnou teploty. Chobot a přední končetina figurky chybějí, na zbytku těla vidíme následky rozpraskání v důsledku žáru.

Pavlov I. Figurka medvěda z pálené hlíny tvořená dvěma zlomkami, ležícími v lokalitě nedaleko od sebe. Na těle jsou patrné vytlačené body.

Pavlov I. Hlava býložravce, snad soba, z pálené hlíny.

Pavlov VI. Hlavička lva z pálené hlíny, nález z roku 2007. Zezadu byl proti hlavě ještě za vlhka veden vpich ostrým předmětem.

Pavlov VI. Schematizovaná figurka sovy z pálené hlíny, objev z roku 2007. Sova byla v paleolitu nejčastěji zobrazovaným ptákem.

Otisky v keramice: prsty, chlupy, tkaniny a uzlíky

Úlomky vypálené hlíny mají také schopnost konzervovat na svém povrchu otisky organických látek a struktur, které by se jinak nedochovaly. Při mikroskopickém pozorování nacházíme nejenom otisky prstů dospělých i dětí, které se hlíny za vlhka dotkly, stopy rostlinných materiálů, zvířecích chlupů, ale také křížící se vlákna, jaká odpovídají struktuře textilní vazby, otisky kroucených šňůr a uzlíků. Hrudky samy dosahují maximálně velikosti nehtu, a proto si nemůžeme přesně představit, jak tyto textilní struktury vypadaly, jak byly velké a k čemu přesně sloužily. Mohly to být doplňky oděvu, jemné rohože, košíky a v případě uzlíků se mohlo jednat také o sítě, jaké dnešní lovci často používají při lovu menších zvířat a při rybolovu.

Pavlov I. Detail plošné geometrické výzdoby na „čelence“ řezané z mamutoviny, objev z roku 1956.

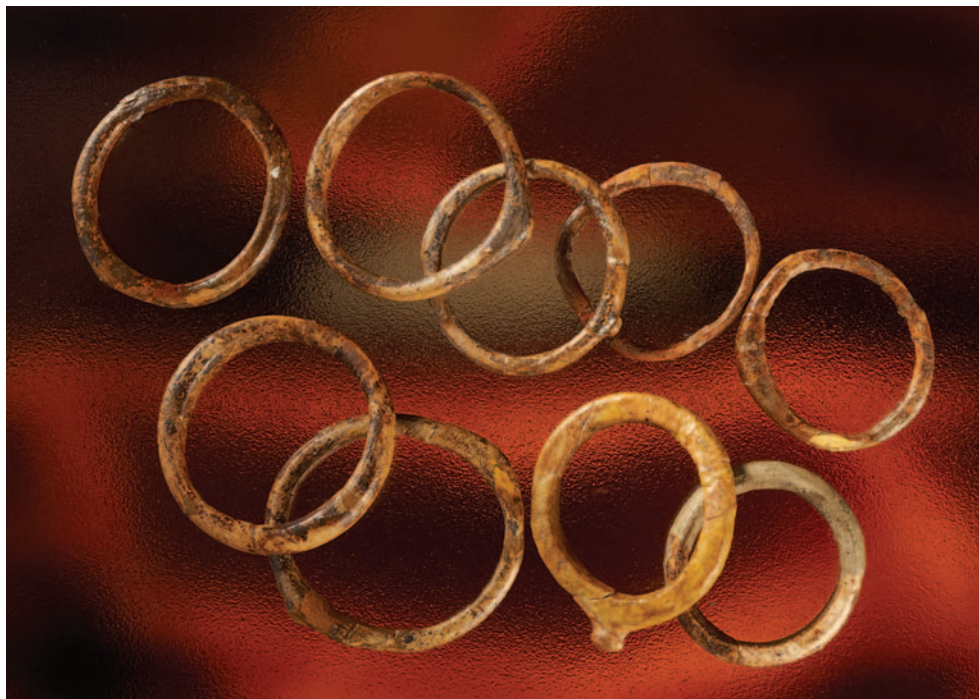

Pavlov VI. Tři provrtané oblázky, objev z roku 2007.

Ozdoby

Už první moderní lidé na jihu Afriky a poslední neandertálci v západní Evropě provrtávali předměty a vytvářeli jednoduché ozdoby, ale lovci mamutů z Dolních Věstonic a Pavlova již měli celou výbavu ozdob. Samozřejmě používali předměty z přírody, špičáky šelem nebo schránky třetihorních měkkýšů. Ale též ze vzácné a těžko obrobitelné mamutoviny jemně a precizně vyřezávali drobné perličky, nášivky i zakřivené oválné čelenky a ty pak pokrývali geometrickými vzorci. Také řezby ve tvaru zvířat a lidí bývají opatřeny vruby či otvory, takže mohly být nějakým vláknem zavěšeny nebo připojeny k oděvu.

Nezapomínejme, že v každé lidské společnosti plní ozdoba několik funkcí současně. Nejde jen o zkrášlení nositele a prestiž, ale při vzájemném setkání také o prvotní informace o něm, o jeho původu, postavení či zásluhách. A ještě jeden aspekt je významný: jestliže plastiky v hlíně obvykle posloužily jen v procesu tvoření–zničení, a jedná se tedy o tzv. umění krátkodobé, pak ozdoby byly vyřezány proto, aby byly nošeny, a takovému účelu jistě sloužily dlouhodobě.

Pavlov I. Jemně řezané prstence z mamutoviny.

Zvířata a lidé v pohledu paleolitického umění

Už sama Pálava, zdaleka viditelná, tvarem dodnes připomíná hřbet ležícího zvířete, snad mamuta. Totéž téma lovci opakovaně modelovali v hlíně a vyřezali je také v ploché destičce z mamutího klu. Podobný velký význam přikládali tvůrci figurek ještě lvu, případně nosorožci. Následují další zvířata – obyvatelé krajiny té doby – až po figurky a řezby sovy jako jediného zástupce ptáků. Zajíci a lišky, s nimiž lovci přicházeli denně do styku a jejichž kosti dosahují na našich sídlištích vysokého počtu (provrtané zoubky lišky běžně sloužily jako ozdoba), však nebyli zobrazováni vůbec.

Jestliže mezi zoomorfními tématy převládá mamut a lev, pak mezi ženskými figurkami zde suverénně dominuje Věstonická venuše. Důstojně se řadí do skupiny gravettských venuší, které jsou rozptýleny v gravettském prostoru od Francie a Itálie přes Moravu po ruské roviny, a skupina ženských figurek se vyskytuje také v sesterském paleolitu Sibiře. Přitom je výjimečná materiálem, tedy pálenou hlínou (ostatní jsou řezány v mamutovině nebo v barevných měkkých kamelech), i stylizací a vyvážeností těla. Její klasický tvar napodobuje několik dalších, méně známých ženských figurek z Dolních Věstonic a Pavlova.

S tvary ženského těla si člověk hrál. V hlíně i mamutovině může být vyjádřena nejen celá postava, ale také jen abstraktní zkratka těla, samostatně pojatá dvojice prsou, hlava nebo trojúhelníkovitý ženský klín. Avšak při změněné perspektivě pohledu uvidíme, že v této symbolice byl zakódován i princip muže. Pak se tyčinkovitá postava s prsy přirozeně promění v symbol mužského pohlaví.

Tato hra s tvary probíhala většinou v abstraktní rovině, nešlo o konkrétní ženu či konkrétního muže. A přece poskytly Dolní Věstonice a Pavlov dokonce zobrazení, která se z anonymity vyčleňují individuálními rysy nebo oděvními doplňky. Máme tu na mysli detailněji zpracovanou protáhlou tvář ženy s šikmo načrtnutými ústy, korunovanou velkou čepicí či účesem, nebo jakési pásy či šňůry obepínající torza některých ženských těl.

Sláva Věstonic má i své zápory. K uměleckým unikátům se během času připojilo několik nepříliš zdařilých falzifikátů, jejichž autorům mohlo jít o zisk, nebo jen o žert. Zajímavé ovšem je, že aféry kolem některých z nich přechodně přitahují více mediální pozornosti než skutečné věstonické umění.

Dolní Věstonice I. Hlavička ženy řezaná z mamutoviny, nalezená 1936.

Možno si představit můj radostný úžas, když ... ploténky slonoviny se spojily v jednu hmotu a objevil se portrét ženy s vysokým čelem a mohutnýmnosem ... Kdybychom nebyli ničeho jiného ve Věstonicích našli než tuto sošku, bylo by se naleziště stalo světoznámým – ale co všechno Věstonice ze sebe vydaly!

Karel Absolon

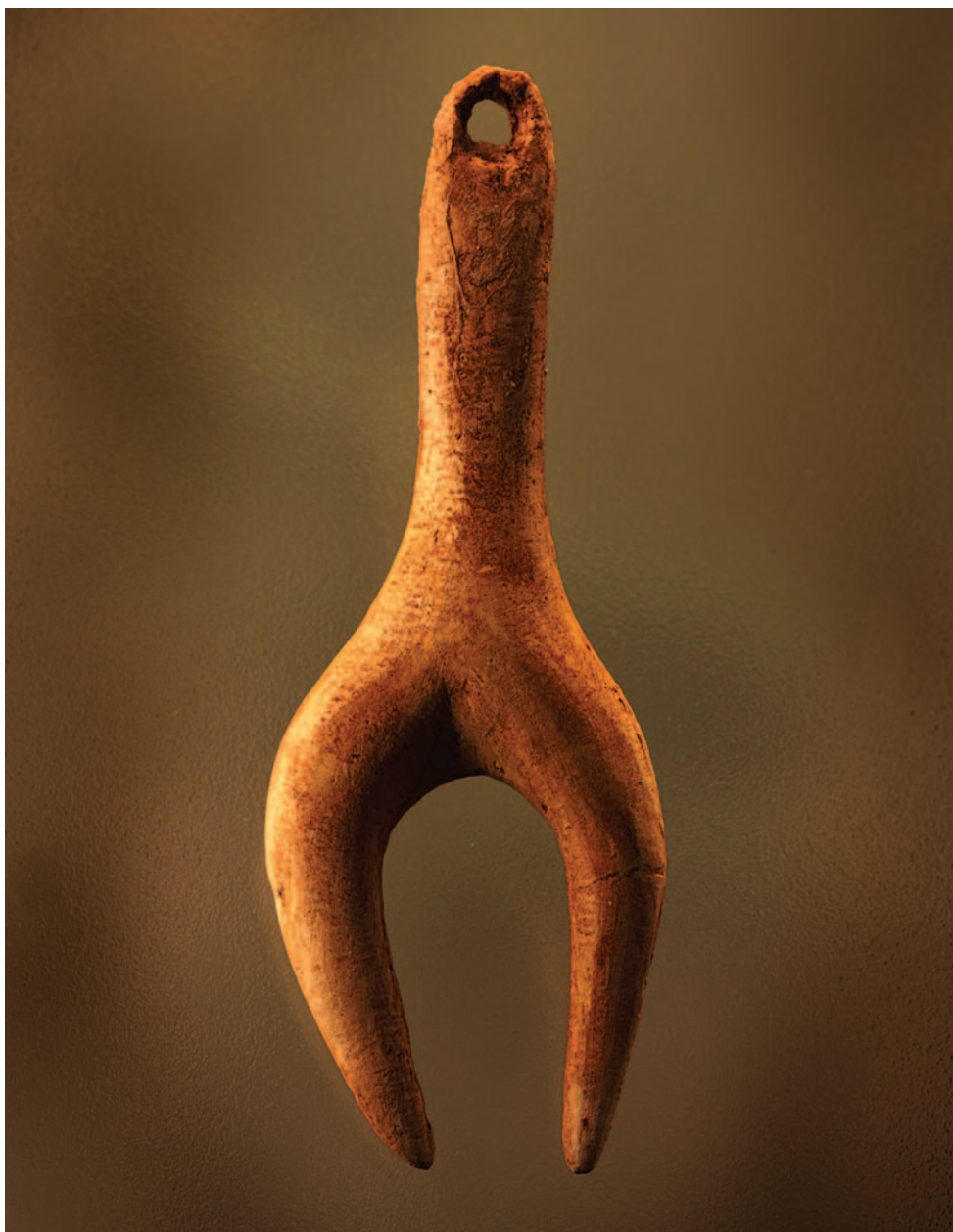
Paleolitické ženské figurky (pokud nebyly přímo provrtány) mají na těle zářezy vedené tak, aby je bylo možno symetricky zavěsit nebo s nimi v závěsu pohybovat. Hrou se světlem a stínem se pokoušíme rekonstruovat dávné aktivity, které snad probíhaly uvnitř paleolitické chaty a které na jižní Moravě mohly být obdobou rituálů známých z hlubokých západoevropských jeskyní.

Konturové řezby lva a mamuta lze rovněž zapojit do hry světla a stínu.

Dolní Věstonice I. Venuše z mamutoviny, nalezená 1937. *Diluvialní umělec zanedbal vše, co ho nezajímalo, tedy impresionistická metoda v pravém slova smyslu. Horní i spodní části těla jsou hyperstylizovány v podlouhlou tyčinku, jen řadra jsou zdůrazněna hypertroficky, popisuje tento předmět Absolon. Dnes ale vidíme, že ve změněném pohledu tatáž tyčinka vyjadřuje i symbol mužského pohlaví. V paleolitu totiž takové „dvojí čtení“ nebylo ničím neobvyklým.*

Dolní Věstonice I. Stylizace ženského těla z mamutoviny, nalezeno 1935. Světoznámá hyperstylizovaná soška steatometrické Venuše, která na první pohled vypadá jako vidlička, ale ve skutečnosti je to bizarně přestylizovaná ideoplastika, komentuje svůj nález Absolon. Doplňme, že provrtná figurka vidlicovitého tvaru zřejmě sloužila i jako praktický nástroj a zavěšená na těle byla stále po ruce.

Pavlovská venuše, figurka ženy z mamutoviny, nalezená B. Klímou v roce 1953

Pavlov I. Řezba mamuta z mamutoviny (1954).

Pavlov I. Řezba lva z mamutoviny (1954).

Hroby a mrtví v nich uložení

Když v roce 1945 shořela v mikulovském zámku celá série koster mužů, žen a dětí *Homo sapiens* objevená v roce 1894 v hromadném pohřebním areálu v Předmostí u Přerova, byla to pro evropskou i světovou vědu nenahraditelná ztráta. Naštěstí Dolní Věstonice v období do druhé světové války své antropologické nálezy nevydaly. Absolon zde objevil jen dva zlomky lebečních kostí, snad jakési „číše“, nepatrné zbytky dětské kostičky a ojedinělé lidské zuby. Čas věstonických skeletů přišel později.

V roce 1949 byla v Dolních Věstonicích I objevena silně skrčená kostra ženy, v roce 1957 následoval muž pohřbený v Pavlově I a v letech 1986 a 1987 vyšla na světlo další série nálezů: nejprve již třetí zlomek lebky, snad „číše“, poté slavný hrob tří mladých lidí a konečně hrob staršího muže uloženého k ohništi uprostřed chaty. Drobné fragmenty lidských kostí a jednotlivé zuby se však nacházejí dodnes, především při detailním třídění a popisu kostí zvířecích. Poslední z těchto objevů jsou zvláštní – na jednom místě sídliště Pavlov I byl samostatně uložen pár lidských rukou, na jiném místě pár nohou. O čem tyto depozice vypovídají, se můžeme jen dohadovat.

Vybraní mrtví byli sice ukládáni pečlivě, ale na cestu do záhrobí byli vybaveni jen skrovně. U koster, především kolem lebky, se nacházely pouze provrtané zoubky dravců a drobné perličky řezané z mamutoviny jako ozdoba oděvu a hlavně čepic. Přitom podle ozdob, které nacházíme volně roztroušené na sídlištích, se lidé za svého života zdobili bohatěji. Lebku a někdy též pánev zemřelého pokrývá červené barvivo. Určitý význam se možná pokouší vyjádřit sama poloha jejich těl. Někteří mrtví jsou skrčení, jiní leží na zádech či na břiše. Ruce krajního mladého muže z trojhrobu byly záměrně položeny na pánev vedle ležícího centrálního jedince, jehož pohlaví se antropologickými metodami určit nepodařilo a musela vypomoci genetika.

Lze proto těžko říci, zda hrál některý z pohřbených jedinců v tehdejší společnosti významnější roli, třeba jako náčelník či šaman. Role šamanky se někdy přisuzuje ženě z Dolních Věstonic, ale více argumentů by mluvilo ve prospěch záhadného středního jedince z trojhrobu. Jeho centrální uložení mezi dvěma muži (možná průvodci), dále nemoci, jaké za života evidentně prodělal, a především jeho pohlavní nevyhraněnost, která se u některých přírodních národů nepovažuje jen za handicap, nýbrž také za zvláštní dar – zdroj moci a síly.

Antropologické nálezy z Dolních Věstonic a Pavlova označujeme (na rozdíl od římsky značených lokalit) čísly arabskými. Úplný nálezový katalog Dolních Věstonic už dosáhl pořadového čísla 64 a Pavlova 39. Odhlédneme-li od četných drobných fragmentů lidských kostí, poskytla naše naleziště šest kompletních koster. V roce 2016 byl z partnerské instituce v Lipsku dovezen průmyslový CT skener s vysokým rozlišením, aby byl tento materiál dokumentován pro potřeby dalšího výzkumu.

Dolní Věstonice 3, lokalita DV I – horní část. Žena, 36–45 let, výška 158–159 cm, minimální váha 56 kg, ležící ve skrčené poloze na boku, orientace k severozápadu, s červeným barvivem na lebce a v horní části těla, provázená deseti provrtanými liščími zoubky.

Dolní Věstonice 13, lokalita DV II – temeno. Muž, 21–25 let, výška 168–169 cm, váha přibližně 65 kg, ležící jako levý v trojhrobu, na zádech, mírně stočený k DV 15, orientovaný k jihojihovýchodu, s barvivem na lebce, s dvaceti provrtanými zoubky šelem a přívěsky z mamutoviny.

Dolní Věstonice 14, lokalita DV II – temeno. Muž, 16–20 let, 179–180 cm, váha 68 kg, ležící jako pravý v trojhrobu, na břiše, orientovaný k jihu, s barvivem na lebce, s třemi provrtanými vlčími špičáky a přívěsky z mamutoviny.

Dolní Věstonice 15, lokalita DV II – temeno. Antropologicky nedeterminovaný jedinec z hlediska pohlaví, 21–25 let, výška 159 cm, váha 66–68 kg, ležící jako střední v trojhrobu, na zádech, orientovaný k jihu, s barvivem na lebce a pánevi, se čtyřmi provrtanými liščími špičáky. Podle genetické analýzy z roku 2016 rovněž muž.

Dolní Věstonice 16, lokalita DV II – západní svah. Muž, přes 45 let, výška 171 cm, váha 68–69 kg, ležící ve skrčené poloze na boku u ohniště, orientovaný k východu, s barvivem na lebce a pánevi, se čtyřmi provrtanými liščími zoubky.

Pavlov 1, lokalita Pavlov I – severozápad. Muž, 36–45 let, výška 172–178 cm, váha 70 kg, ležící původně zřejmě ve skrčené poloze, ale posléze rozvlečený svahovým posunem zemin.

Dolní Věstonice II. Hrob tří mladých lidí objevený v roce 1986. Hlavy jsou pokryty drobnými ozdobami. Četné úlomky kulatiny nalezené v okolí naznačují, že těla chránila před přírodními vlivy a šelmami nějaká dřevěná konstrukce.

Dolní Věstonice II, trojhrob, výzkum 1986. Odkrytá situace zřejmě vyjadřuje jakousi scénografii. Všichni pohřbení byli mladí lidé, do hrobu byli volně položeni. Dva krajní jsou jednoznačně muži, zatímco mužské pohlaví prostředního se podařilo určit teprve pomocí genetiky. Musíme však připustit možnost, že se jednalo o jakousi „prahovou osobnost“, která se u současných přírodních etnik často těší zvláštní pozornosti a plní náboženské nebo léčitelské funkce. Muž vlevo směřuje rukama k jeho pánvi, muž vpravo leží na břiše. Na lebkách jsou patrna vyhojená zranění. Lebky všech pohřbených a pánev prostředního jedince pokrývá barvivo.

Dolní Věstonice II, detail lebky pravého muže a lebky středního jedince při výzkumu.

Dolní Věstonice II, výzkum 1987. Hrob staršího muže (DV 16). Tělo leželo v chatě u centrálního ohniště, na boku, se silně skrčenýma nohama a s koleny u samotného ohně (viz foto na str. 51). Hlavu a pánev pokrývalo barvivo. Přímo u těla byly nalezeny čtyři provrtané liščí špičáky.

Dolní Věstonice II. Obličejová část lebky záhadného prostředního jedince z trojhrobu (DV 15).

Genetika

Vedle viditelného systému fyzické a kulturní dědičnosti existuje ještě hlubší, skrytější a podstatnější systém dědičnosti na molekulární úrovni. Je zaznamenán ve struktuře deoxyribonukleové kyseliny člověka (DNA), v mitochondriích, v buněčném jádru či v chromozomech X a Y. Díky poznání genomu neandertálce (*Homo neanderthalensis*) a děnisovce (*Homo denisoviensis*) dnes může archaická DNA získaná z kostí prvních moderních lidí (*Homo sapiens*) osvětlit nejen původ našeho druhu, ale také vzájemné interakce mezi odlišnými lidskými taxony, k nimž v kontaktních zónách zřejmě docházelo. Ucelený soubor skeletů z Dolních Věstonic a Pavlova má v tomto směru mimořádný informační potenciál.

Už od devadesátých let minulého století žádali naši zahraniční kolegové, paleoantropologové a paleogenetikové, o souhlas s odběrem genetických vzorků z našeho materiálu, ale metodika odběru a analýzy tehdy ještě nebyla propracována. Odběry vzorků proto proběhly teprve v posledních letech, když bylo ukončeno klasické antropologické zpracování a když laboratoře v Lipsku a Tübingen vyvinuly takovou metodiku, která omezuje vliv současných kontaminací a rozšiřuje možnosti interpretace. Výsledky byly publikovány v roce 2016 v prestižních časopisech *Nature*, *Current Biology* a *PloS ONE*.

Určení pohlaví

V případě zvláštního jedince ležícího uprostřed věstonického trojhrobu (DV 15) se tak otevřela možnost určit jeho pohlaví geneticky, tedy výpočtem podílu fragmentů chromozomů X a Y, neboť ženské vzorky nesou dva chromozomy X a mužské po jednom chromozomu X a Y. Jedinci DV 13 a DV 14 poskytli dostatečné a nekontaminované sekvence k tomu, aby se těmito metodami mužské pohlaví potvrdilo – což ovšem bylo zřejmé na první pohled. U jedince DV 15 byl postup složitější, ale nakonec se i u něho podařilo rovněž prokázat karyotyp XY. V celkem sedmi sekvencích byl zjištěn chromozom Y, přičemž dvě z nich jsou bezpečně autentické. Takže i třetí z trojhrobu byl z hlediska genetiky muž.

Příslušnost k haploskupinám

Nyní se zaměříme na fylogenetické vztahy mezi anatomicky moderními populacemi, tak jak se projeví ve struktuře haploskupin. Ze srovnání mtDNA v pohlavních chromozomech vyplyne příbuznost v mateřské linii, definované haploskupiny odrážejí určité evoluční události a migrace populací, ale nelze jim samozřejmě připisovat význam etnický, jazykový ani kulturní.

Nejstarší africké haploskupiny, označené převážně písmenem L, procházely diverzifikací, přičemž vznikaly další, již mimoafrické skupiny. Tak se před více než 50 tisíci lety oddělily hlavní linie M a N. K druhé z nich, označené písmenem U, se dnes hlásí naprostá většina Evropanů, kteří náš kontinent osídlili v době před posledním maximem ledové doby, tedy před více než 22 tisíci lety. Překvapením je, že v západní Evropě byla nově doložena rovněž ona druhá linie – M, ale ta později z Evropy vymizí.

Jedinci z Dolních Věstonic se hlásí k dominantní haploskupině U. Jedinci DV 14, DV 15, DV 16 a DV 43 náleží k U5, zatímco DV 13 se hlásí k U8c a DV 42 k U2. A protože jedinci DV 14 a DV 15, společně uložení v trojhrobu, náležejí společnému haplotypu, byli v mateřské linii příbuzní a možná přímo sourozenci – což neplatí o třetím pohřbeném, DV 13.

Poslední maximum ledové doby nesporně představovalo pro evropské populace kritický *bottleneck* neboli hrdlo láhve, evokovalo strukturální změny a přesuny, ale tytéž haploskupiny se v rámci kontinentu rozvíjejí dál. Teprve následná neolitická revoluce přinese do Evropy množství nových haploskupin. Přesto se haploskupina U uchová ještě v neolitu Balkánu a v dnešní Evropě dosahuje 10 až 15 %.

Klastr „Věstonice“

Ted' vstoupí do celkového obrazu ještě srovnávací výzkum jaderné DNA, která se dědí v mateřské i otcovské linii, a může sehrát významnou roli kontrolní i doplňující. Nejprve pokládá otázku příbuznosti vůči neandertálcům, neboť názory na ni se v poslední době několikrát radikálně změnily. Po vyloučení nejstaršího jedince z Peštera cu Oase 1 (který měl neandertálského předka někde ve 4.–6. generaci) už neandertálské sekvence nejsou v genomu vždy kvantifikovatelné a zdá se, že postupně ubývají.

Poté se genetické pokoušejí vymezit v eurasijské populaci určité genetické klastry. Pionýrští moderní Evropané, kteří mezi 38–31 tisíci lety př. n. l. osídlovali náš superkontinent (Ust'-Išim, Peštera cu Oase 1, Kostěnki 14, Goyet 116-1 či Cioclovina), se ještě do žádného takového klastru neseskupují. Ale už mezi 32–24 tisíci lety př. n. l. se vyhraňuje silný klastr „Věstonice“, který zahrnuje celou populaci Dolních Věstonic a Pavlova a mimo to jednotlivce z Itálie, Rakouska a Belgie. Zatím je to nejpočetnější celek v období před posledním maximem ledové doby a časoprostorově by zhruba odpovídal gravettien. Reprezentativní genom poskytl muž DV 16. Na Sibiři následuje klastr „Mal'ta“ mezi 22–15 tisíci lety př. n. l., tedy už v době glaciálního maxima a po něm, ale oba klastry nevykazují společného předka. Ostatní definované klastry spadají až do období po maximu ledové doby.

Tyto první pohledy se jistě budou modifikovat a proměňovat dál. Nezapomínejme, že genetické analýzy fosilního lidského materiálu se stále týkají spíš jedinců než ucelených populací.

Zánik loveckých sídlišť pod Pálavou

Už před 27–26 tisíci lety gravettští lovci svahy Pálavy postupně opouštěli a přesouvali se do údolí Dunaje, Váhu a dále k východu. Tuto mladší fázi gravettienu nazýváme podle hlavních evropských sídlišť Willendorf v Rakousku a Kostěnki v Rusku – willendorf-kostěnkien. O několik tisíciletí později už postoupil skandinávský ledovec až na úroveň dnešního středního Polska a drasticky tím ovlivnil klima v přilehlých oblastech včetně Moravy. Porosty dřevin nyní mizely a uvolňovaly prostor otevřené tundře či výše položeným polárním pouštím, velká stáda zvířat už nenacházela dostatek potravy a odcházela do příznivějších částí Evropy, dál od ledovce. Stáda zvířat přirozeně následovali i lovci. Přes opuštěné zbytky věstonických tábořišť navály větry masu čisté spráše – to je ve stěně *Kalendáře věků* těch nejvyšších 6m. Dalo by se říci, že od té doby (a prakticky podnes) se český prostor navzdory své poloze uprostřed kontinentu ocitá spíše na periferii evropských geopolitických okruhů.

Archeopark Pavlov

Východní svahy vápencového hřebene Pavlovských vrchů, pozvolna klesající ke břehům dolní nádrže novomlýnských jezer, jsou malebnou krajinou oslňující bílými skalami a stuhami vinogradů a současně fascinující svou historií sahající v časové lince lidské populace k paleolitické kultuře gravettienu. Když zde Karel Absolon ve dvacátých letech 20. století našel Věstonickou venuši a odhalil sídliště lovců mamutů z doby před 30 tisíci lety, pootevřel průhled do života jednoho z nejvýznamnějších sídelních areálů, jaký moderní člověk v této době v Evropě vytvořil. Kraj pod Pálavou vydával v průběhu pozdějších mnohaletých výzkumů další cenné doklady osídlení lidí z pravěku, díky nimž dnes patří Pavlov a Dolní Věstonice mezi přední archeologické lokality v celosvětovém měřítku. Trvalo však ještě téměř sto let od prvních Absolonových výzkumů, než mohly být unikátní objevy z těchto nalezišť představeny veřejnosti způsobem respektujícím jejich vědeckou, kulturní i uměleckou hodnotu.

Sondáž před výstavbou archeoparku
v roce 2013

Na počátku stál ideový záměr stavby archeoparku, zpracovaný v roce 2003 z podnětu Archeologického ústavu AV ČR Brno. Realizací záměru bylo pověřeno Regionální muzeum v Mikulově a od tohoto okamžiku začala odvážná idea nabývat reálnou podobu. Ve spolupráci s architektonickým ateliérem Radko Květ vznikla architektonická studie a projekt, který si vytkl za cíl jedinečným způsobem zpřístupnit lokalitu patřící mezi národní kulturní památky – vybudovat archeopark přímo nad vykopávkami. Představení archeologických nálezů *in situ* je unikátem i ve světovém měřítku a kromě náročné realizace vyžadovalo neobyčejnou vstřícnost všech zúčastněných stran.

Kromě zdařilého archeologického a architektonického počínu, jenž stavbu z velké části logicky umístil pod zem, neboť nálezové vrstvy byly uloženy hluboko pod spraší, vznikla kvalitní nová soudobá architektura, jak dokazuje udělení ceny Stavba roku 2016 i články věnované archeoparku publikované v celé řadě mezinárodních architektonických revuí.

Autoři zde pracovali s bytostně moderními výrazovými prostředky – využili pohledový beton s otisky prken bednění; avšak nejedná se o tradiční, asepticky působící bílý beton, který by působil banálně, ale o skutečnou kontextuální strukturu s místními pálavskými vápenci. Pálava je tu vlastně všudypřítomná. Vstup do archeoparku může vyvolávat dojem zdejší dávné rokle, do níž pravěcí

Odkrývání skládky mamutích kostí během záchranného archeologického výzkumu v roce 2014 před výstavbou archeoparku

lovci zaháněli mamuty, pohled na jeden z vrcholů Děvína s Dívčími hrady, promítající se do podzemí expozice prosvětlovací věží, tvoří kulisu objevovaných příběhů. Jako autorský vklad architektů byl ve stavbě užít dekor z mamutího klu, interpretovaný jako mapa Pálavy vyrytá pravěkým lovcem, nyní použitý v otisku v povrchovém betonu.

Na výstavbu samotné budovy – zapuštěné do země, s komplikovaným půdorysem a rozkládající se na ploše 1 134 m² – bylo použito 1 600 m³ betonu a bylo spotřebováno 200 tun výztuže.

Výjimečná architektura a atraktivním způsobem pojatá expozice, kombinující na ploše více než 500 m² současné audiovizuální technologie i klasickou muzejní prezentaci, zpřístupnila široké veřejnosti to nejdůležitější, co vědecké výzkumy lokality přinesly. Prezentace nezapomíná na zajímavou historii těchto výzkumů v podobě dobových fotografií a dokumentů, především se však věnuje samotnému materiálnímu a duchovnímu světu tehdejších lidí, představuje nejen originální kamenné nástroje a kostěné předměty sloužící potřebám běžného života, ale i umělecké předměty dokládající jejich estetické cítění. Pozornost je věnována tématům jako lov, každodenní život na sídlišti, umění a rituály, pohřbívání a magie. Vyzdvihuje nejčennější objevy, k nimž patří kostry samotných lidí a doklady nových technologií, které byly podle dosavadních znalostí použity právě zde vůbec poprvé.

Muzejní expozice, vedoucí podzemím proti proudu času k našim vzdáleným předkům, působí na své návštěvníky čistými liniemi a elegancí. Prosvětlovací věže, vystupující na povrch podobně jak okolní vápence, symbolicky propojují historii se současností a jsou důstojným vzkazem našim předkům. A je úžasné, že jižní Morava Archeoparkem Pavlov nejen vyzdvihla hodnotu kulturního dědictví této lokality, ale ještě znásobila své krásy soudobou architekturou.

(Kapitola zpracována dle podkladů Ing. arch. Karla Doležela z NPÚ ÚOP v Brně)

Výseky z výzkumu v roce 2014 prováděného pro Archeopark Pavlov

Titul Stavba roku 2016 byl Archeo-parku Pavlov udělen za vytvoření ojedinělého prostoru muzea se zřetelem k využití a zpracování železobetonu a k ohleduplnému a přitom výraznému zapojení do přírodního prostředí.

Interiér Archeoparku Pavlov

Představení mamutí skládky v archeoparku, tak jak byla při výzkumu nalezena (viz str. 74).

LITERATURA

- Absolon, K.: Výzkum diluviální stanice lovců mamutů v Dolních Věstonicích na Pavlovských kopcích na Moravě. Pracovní zpráva za první rok 1924. Polygrafia, Brno, 1938.
- Absolon, K.: Die Erforschung der diluvialen Mammutjäger-Station von Unter-Wisternitz in Mähren. Arbeitsbericht über das zweite Jahr 1925. Polygrafia, Brünn, 1938.
- Absolon, K.: Výzkum diluviální stanice lovců mamutů v Dolních Věstonicích na Pavlovských kopcích na Moravě. Pracovní zpráva za třetí rok 1926. Polygrafia, Brno, 1945.
- Fridrich, J.: Ecce Homo. Svět dávných lovců a sběračů. Krigl, Praha, 2005.
- Fu, Q. – Posth, C. – Hajdinjak, M. ... – Reich, D.: The genetic history of Ice Age Europe. *Nature* 534, 2016, 200–205.
- Jelínek, J.: Střecha nad hlavou. VUTIUM, Brno, 2006.
- Klíma, B.: Pavlov, nové paleolitické sídliště na jižní Moravě. *Archeologické rozhledy* 6, 1954, 137–142.
- Klíma, B.: Dolní Věstonice, výsledky výzkumu tábořiště lovců mamutů v letech 1947–1952. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha, 1963.
- Klíma, B.: Die grosse Anhäufung von Mammutknochen in Dolní Věstonice. Přírodovědné práce ústavu ČSAV v Brně. 3/6, Academia, Praha, 1969.
- Klíma, B.: Die paläolithische Station Pavlov II. Přírodovědné práce ústavů ČSAV v Brně. 10/4, Academia, Praha, 1976.
- Klíma, B.: Dolní Věstonice, tábořiště lovců mamutů. Academia, Praha, 1983.
- Klíma, B.: Dolní Věstonice II: Ein Mammutjägerplatz und seine Bestattungen. *Dolnověstonické studie* 3, Université de Liège, Liège, 1995.
- Kostrhun, P.: Cesty moravské paleolitické archeologie v období Československé republiky. Moravské zemské muzeum, Brno, 2014.
- Mittnik, A. – Wang, C. C. – Svoboda, J. – Krause, J.: A molecular approach to the sexing of the triple burial at the Upper Paleolithic site of Dolní Věstonice. *PLoS ONE* 11(10), 2016, e0163019. doi:10.1371/journal.pone.0163019.
- Oliva, M., ed.: Sídlíště mamutiho lidu u Milovic pod Pálavou. *Anthropos* 27, Moravské zemské muzeum, Brno, 2009.
- Oliva, M.: Dolní Věstonice I (1922–1942). Hans Freising – Karel Absolon – Assien Bohmers. *Anthropos* 27, Moravské zemské muzeum, Brno, 2014.
- Svoboda, J., ed.: Dolní Věstonice II, Western slope. Université de Liège, Liège, 1991.
- Svoboda, J., ed.: Pavlov I, Excavations 1952–53. *Dolnověstonické studie* 2, Université de Liège, Liège, 1994.
- Svoboda, J., ed.: Pavlov I – Northwest. Upper Paleolithic burial and its settlement context. *Dolnověstonické studie* 4, Archeologický ústav AV ČR, Brno, 1997.
- Svoboda, J. ed.: Pavlov I – Southeast. A window into the Gravettian lifestyles. *Dolnověstonické studie* 14, Archeologický ústav AV ČR, Brno, 2005.
- Svoboda, J. ed.: Pavlov. Excavations 2007–2011. *Dolnověstonické studie* 18, Archeologický ústav AV ČR, Brno, 2011.
- Svoboda, J. ed.: Dolní Věstonice II. Chronostratigraphy, Paleoethnology, Paleoanthropology. *Dolnověstonické studie* 21, Archeologický ústav AV ČR, Brno, 2016.
- Svoboda, J.: Dolní Věstonice – Pavlov. Academia, Praha, 2016.
- Šída, P. a kolektiv: Lovci mamutů. Ottovo nakladatelství, Praha, 2007.
- Trinkaus, E. – Svoboda, J., eds.: Early Modern Human evolution in Central Europe. The people of Dolní Věstonice and Pavlov. *Dolnověstonické studie* 12, Oxford University Press, Oxford – New York, 2006.
- Valoch, K. – Lázníčková-Galetová, M., eds.: Nejstarší umění střední Evropy. Moravské zemské muzeum – Archeologický ústav AV ČR, Brno, 2009.
- Vandiver, P. – Soffer, O. – Klíma, B. – Svoboda, J.: The origins of ceramic technology at Dolní Věstonice, Czechoslovakia. *Science* 246, 1989, 1002–1008.
- Verpoorte, A.: Places of art, traces of fire. *Archaeological Studies Leiden University* 8 – *Dolnověstonické studie* 6, University of Leiden, Leiden, 2001.
- Vlček, E., ed.: Lovci mamutů z Dolních Věstonic. Národní muzeum, Praha, 1993.

Jiří A. Svoboda

Dolní Věstonice – Pavlov

Místo: jižní Morava

Čas: 30 000 let

Ilustrace

Pavel Dvorský

Terénní mapa Pálavy: Petra Hájková, Martin Novák, Jiří Svoboda

Foto

Karel Absolon: str. 12 nahoře (archiv Ústavu Anthropos, Moravské zemské muzeum)

Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i.: str. 12 dole

Gabriel Dvořák: str. 16 dole, 76–77 nahoře, 78 (2×)

Martin Frouz: str. 10, 16 nahoře, 39 nahoře, 54 (5×), 55 (2×),
56, 58, 59 (2×), 60, 61, 62, 63 (2×)

Roman Hadacz: str. 74

Aleš Jungmann: str. 77 dole

Milan Karásek: str. 40

Jiří Svoboda: str. 15, 18, 19, 30 (3×), 31 (2×), 39, 41, 42,
43 (2×), 48, 51 (2×), 68 (3×), 69 (2×), 73, 75 (2×), 76 dole

J. Škvařil: str. 47

Grafická úprava

Zdeněk Halla

Redakce

Stanislava Vrbková

Sazba

CCB, spol. s r. o., Brno

Tisk

Printo, spol. s r. o., Ostrava

Vydalo Regionální muzeum v Mikulově

2., aktualizované vydání

Mikulov 2017

ISBN: 978-80-85088-49-6